

LUND UNIVERSITY

Nya stenåldersfynd från norra Skåne : den första kvartsboplatsen

Karsten, Per; Knarrström, Bo

Published in:
ALE

1998

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Karsten, P., & Knarrström, B. (1998). Nya stenåldersfynd från norra Skåne : den första kvartsboplatsen. *ALE*, 1998(1), 26-32 .

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Nya stenåldersfynd från norra Skåne

– den första kvartsboplatsen

Av Per Karsten & Bo Knarrström

Riksantikvarieämbetet UV Syd

I samband med fortsatta omlandsstudier inom det s.k. E4-projektet i norra Skåne inventerades i maj–juni 1997 sjösystemen mellan Eket och länsgränsen. Flera tidigmesolitiska lokaler återbesöktes och ytterligare boplatser påträffades. En av de mest intressanta nyfunna lokalerna ligger i anslutning till Naturskolan vid Hjälm sjöns östligaste del. Där hittades den första kvartsdominerade boplatsen i Skåne.

Inledning

Genom tidigare utförda inventeringar i norra Skåne har en hittills okänd utbredning av den tidigmesolitiska Maglemosekulturen kunnat beskrivas.¹ Närmare femton Maglemoseboplatser har hittats och ytterligare lika många innehåller allmänmesolitiskt material. Frapperande är den totala frånvaron av Kongemosekulturens ledartefakter och det sparsamma inslaget av Erteböllekultur. I den tidigmesolitiska materialsammansättningen kunde vi urskilja faser som i Danmark och i södra Skåne tillhör den äldre och mellersta delen av Maglemose, dvs. perioden ca 8500–7500 f. Kr.

Den nu avslutade inventeringsomgången berörde sjösystemen i anslutning till undersökningsområdets östligare del. Vattensystemen omfattar både stora och små sjöar med varierande djup och strandtopografi. Ett tiotal nya mesolitiska lokaler dokumenterades, varav några, bl.a. vid Vemmentorpasjön och Lärkesholmssjön, kan ges en snävarare datering till tidigmesolitikum. Det sparsamma fyndmaterialet från dessa svårinventerade mindre sjöar kan dock inte för närvarande användas i närmare diskussioner kring Nordskånes regionala stenålderskronologi. Däremot är lokalerna viktiga vad avser fortsatta studier kring demografi och bosättningsmönster i denna utforskade

del av Skåne. I sin helhet har omlandsstudien genererat 45 nya stenåldersboplatser (fig. 1).²

Stenhackorna från Rössjön och Västersjön

Vi har tidigare i Ale redovisat de omfattande tidigmesolitiska bosättningarna vid Västersjön och Rössjön. Dessa lokaler upptäcktes under loppet av endast en dags inventering, varför kompletterande besiktningar och materialinsamling ansågs nödvändigt. Den nya fältinsatsen utfördes även med anledning av de säsongsmässigt varierande vattennivåerna i sjöarna, vilka skapar skiftande besiktningsmöjligheter – förändringar som kan påverka sammansättningen och därmed tolkningen av materialet. Den tidigare bilden av en kraftfull tidigmesolitisk närvaro vid de båda sjöarna förstärktes ytterligare. Ett stort flintmaterial insamlades på de tidigare kända lokalerna (fig. 2). Av speciellt intresse är fynden av två stora stenhackor, varav den ena påträffades inom en boplats med fyndmaterial tillhörande äldsta Maglemosekultur. Den andra hackan tillvaratogs i den sydvästra delen av Rössjön på en boplats som också den sannolikt tillhör Maglemosekultur (fig. 3).

Stenhackan från Rössjön är 21 cm lång och väger 930 gram. Föremålet är tillverkat av diabas, har rundad egg och spetsig nacke. Hackan påträffades i ett strandhak ovanför

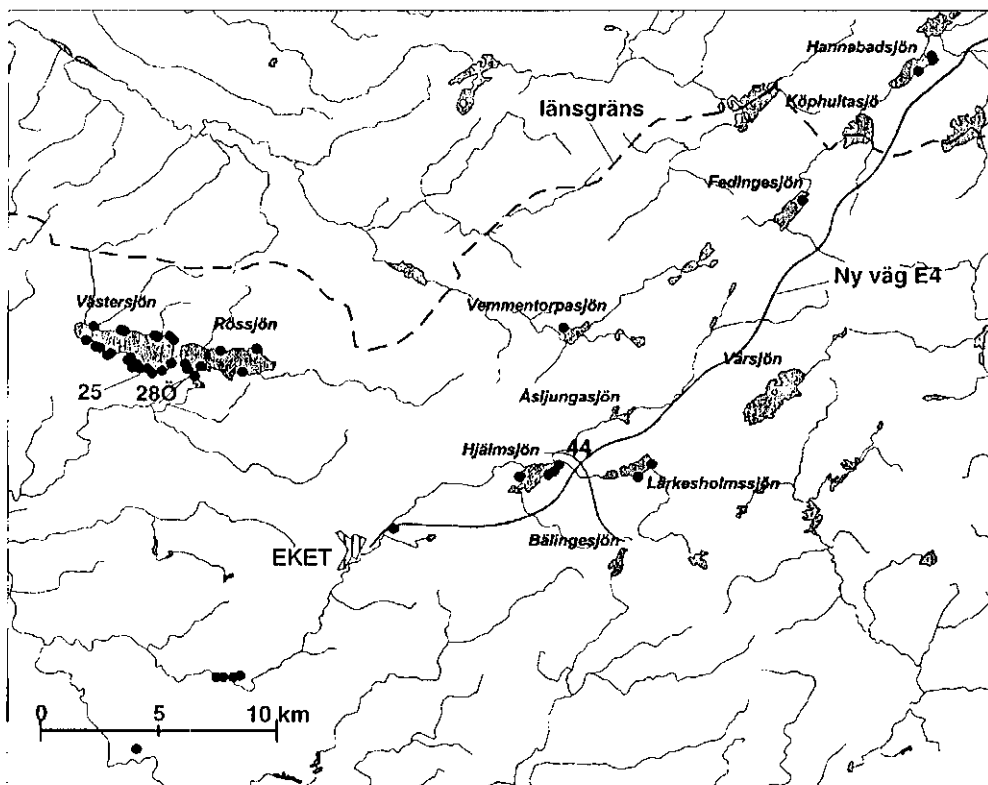

Fig. 1. Översiktskarta med de diskuterade boplatsema markerade.

vattenlinjen, varför ingen svallningspåverkan uppkommit. Detta gör också att tydliga brukskador kan ses i form av krosspår vid det runda eggpartiet. Stenhackan från Västersjön är 19 cm lång och väger 565 gram. Deponeringen i vattnet har medfört viss svallning, men föremålets spetsparti bär ännu tydliga spår av

användning. Hackan är svagt asymmetrisk i längdriktningen och saknar yxegg. Dessa attribut skiljer de båda grovt prickhuggna hackorna från de långa smäckra trindyxorna från senare mesolitiska perioder. Stenhackor är en föremålskategori som främst förknippas med den västsvenska Sandarnakulturen, sam-

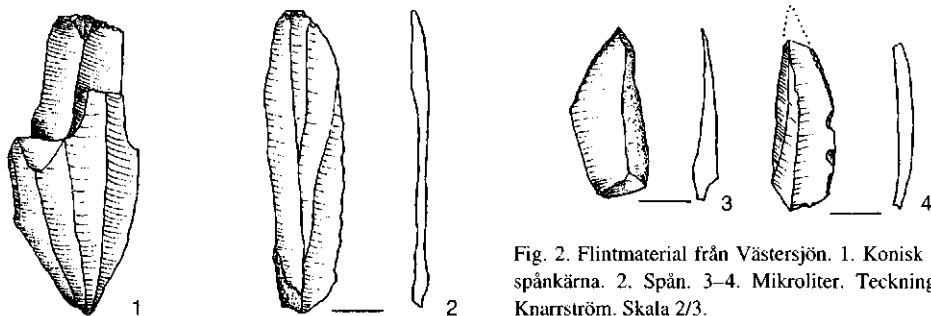

Fig. 2. Flintmaterial från Västersjön. 1. Konisk mikrospånkärna. 2. Spån. 3-4. Mikroliter. Teckningar Bo Knarrström. Skala 2/3.

tida med yngre Maglemose. De västsvenska stenhackorna karaktäriseras genom att flertalet uppvisar genomgående skafthål³ vilket de två nordskånska hackorna saknar.

Det finns många förklaringsmodeller om användningsområdet för de skafthålsförsedda mesolitiska hackorna. Grävkäppstyngder, statusobjekt eller föremål för rituellt bruk är återkommande tolkningar. Samtliga dessa hypoteser förutsätter någon form av skaftning. Hackorna från Västersjön och Rössjön passar inte in i dessa förklaringsmodeller. Dels är de grövre och avvikande i formen, dels saknar de skafthål. Föremålen representerar sannolikt också en äldre typ av stenverktyg, som kan ha haft helt andra användningsområden.

Vi har tidigare, genom analyser av fyndmaterial och studier av paleoekologi och demografi, argumenterat för jaktens stora betydelse under tidigmesolitikum i Nordskåne. Hackorna kan kanske passas in i en modell där tillvaratagandet och processandet av de stora köttrika djurens olika delar spelat en avgörande roll. Förutom kött, skinn och horn har den fettrika benmärgen haft mycket stor näringsmässig betydelse i alla dokumenterade jägarsamhällen. Märgen var en omistlig resurs som alltid togs tillvara. Ett belysande exempel från inlandseskimåerna i Alaska kan ge en fingervisning om hur stenhackorna kan ha använts: »Varenda smula kött, senor och fett skärs lös. Till sist klyver de benet med några slag av en sten eller yxhammare så

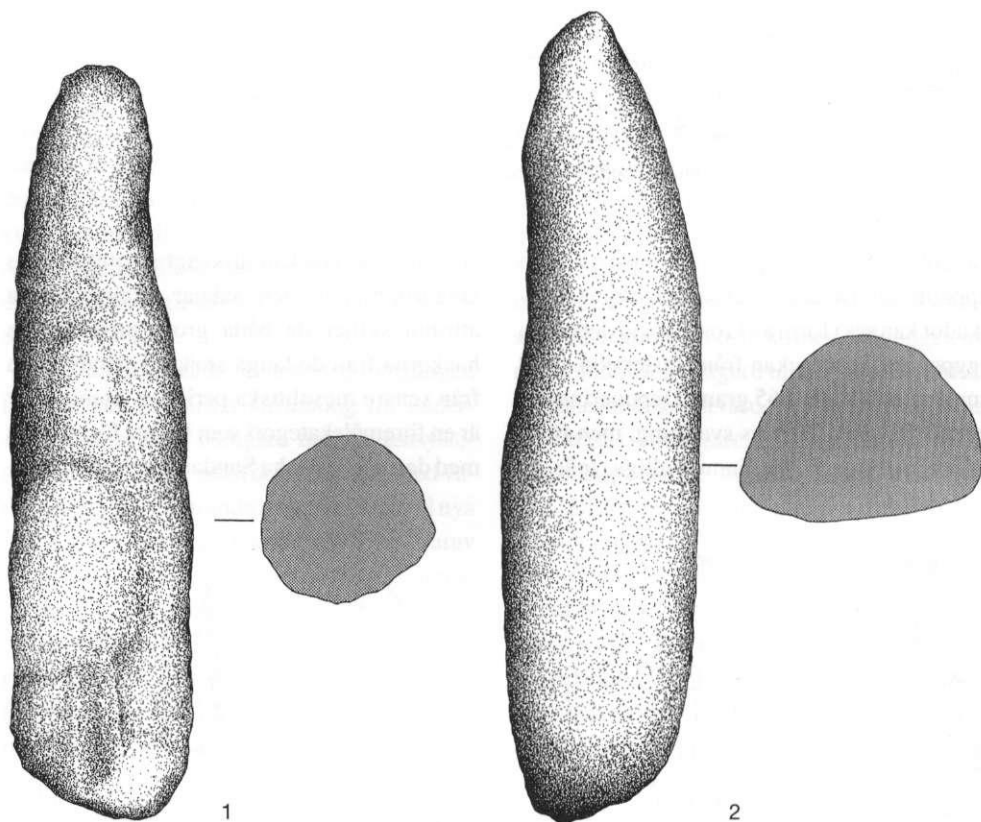

Fig. 3. Stenhackor. 1. Västersjön boplats 25. 2. Rössjön boplats 28. Teckningar Bo Knarrström. Skala 1/2.

skickligt att märgen ligger där oskadad. När måltiden är slut finns där bara några avskrapade ben kvar». ⁴ De båda hackornas tyngd och rundade eggpartier gör dem utomordentligt väl lämpade för bultning och krossning av ben. Verktyg av detta slag är också något som man kunde förvänta sig på de nordskånska storviltjägarnas boplatser.

Hackorna eller »yxhammarna» utgör enstaka exempel på utnyttjandet av andra stenmaterial än flinta i Västersjön och Rössjön. Flintan utgör dock ett helt dominerande inslag i detta område, och vi förväntade oss en likartad fyndsituation när vi fortsatte vår inventering av sjösystemen i sydost.

Boplatsen vid Hjälm sjön

En sen junieftermiddag i Örkeljungatrakten, efter en inventeringsdag fylld av besvikelser, gjordes en sista ansträngning för dagen. I årets värsta åskväder klev vi ur bilen vid Naturskolans parkering, vackert belägen på en sandig plåtå i Hjälm sjöns östligaste del. Plikt skyldigast och utan större förhoppningar förberedde vi en snabb kontroll av strandmiljön. En första inspektion var resultatlös, men i erosionen orsakad av det kraftiga regnet, spolades hundratals gnistrande kvartsskärvor fram. Även flintor i form av spånfragment, mikrosticklar och mikrospån påträffades. Det fyndförande området var begränsat till en yta av ca 10 x 30 m på den branta västsluttningen.

Dateringen av lokalen är problematisk av flera skäl. Kvartsens svårtolkade fraktureringsmönster tillsammans med den tidsmässiga blandningen av olika tillslagningsmetoder utgör ett svagt underlag för kronologi. Denna problematik är välkänd framför allt från mellansvenska kvartsförande stenåldersboplatser. I Skåne har dock inte kvartsen uppmärksamats på samma sätt. Detta har sin naturliga förklaring i rikedomen av högkvalitativ flinta och den ringa förekomsten av

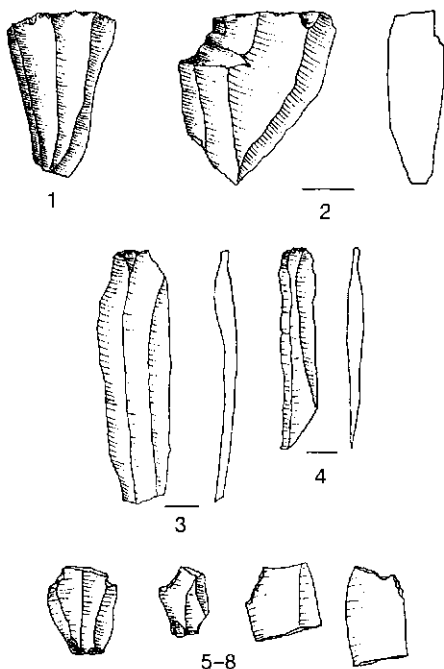

Fig. 4. Flintinventarium från Hjälm sjön boplats 44. 1. Konisk mikrospånkärna. 2. Fragment av konisk mikrospånkärna. 3-4. Spån och mikrospån. 5-8. Mikrosticklar. Teckningar Bo Knarrström. Skala 2/3.

lättåtkomlig kvarts i den skånska berggrunden. ⁵ Kvartsen förekommer dock som enstaka inslag på framför allt neolitiska boplatser, exempelvis i form av magring till keramik och i från Nordsverige importerade flathuggna spjutspetsar. ⁶

På Hjälm sjö boplatsen förekom även små bitar flinta blandade med kvartsmaterialet. Enstaka hela spån och mikrospån påträffades tillsammans med en intakt och en fragmentarisk konisk mikrospånkärna. Anmärkningsvärt är avsaknaden av pilspetsar, en föremålskategori som brukar utgöra ett dominerande inslag i de tidigmesolitiska boplatsermaterialen i Sydskandinavien. ⁷ Däremot tillvaratogs flera mikrosticklar, som tydligt visar på tillverkning av lancettmikroliter. ⁸ Detta förhållande indikerar att materialet tillhört en speciell tillverkningsplats inom en större boplatser-

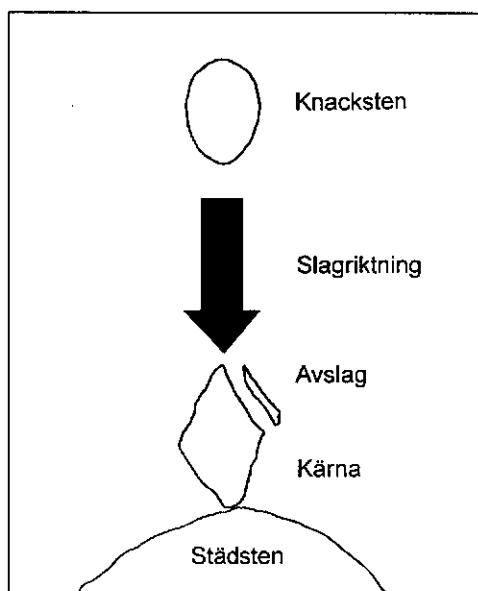

Fig. 5. Grunden för bipolär teknik.

yta. Utanför den besiktningsbara erosionszonen ligger ett delvis skogs- och mossbevuxet sadelläge som sannolikt utgjort den centrala delen av bosättningen.

Det övriga flintmaterialet utgörs av små flintor varav flera är kraftigt brända. Även om det diagnosticerbara flintmaterialet är litet, ger en närmare studie signaler om vilken kronologisk placering boplatserna har. Vid direkta jämförelser med de föremål som tidigare tillvaratagits på Maglemoseboplatserna vid Västersjön ses en mycket stor överensstämmelse, bl.a. i spånens utformning. Plattformarna, tillslagningsmetoden och spånkärnornas morfologi indikerar att det är fråga om samma flintteknologiska tradition. Även de koniska mikrospånkärnorna och mikrosticklarna ansluter väl till de tidigare fynden.

Flinttypologiskt tillhör boplatserna i Västersjö- och Rössjöområdet den äldre- och mellersta delen av Maglemosekulturen. Inslaget av kvarts har på dessa lokaler varit obefintligt, varför materialet antyder kontinuerlig tillgång på flinta och ett mobilt levnadsmön-

ter. Avsaknaden av ledartefakter från den yngre delen av Maglemosekultur och den efterföljande Kongemosekulturen är mycket tydlig. Med utgångspunkt i materialet från Västersjön kan därför en preliminär kronologisk placering för Hjälm-sjöboplatsens kvarts- och flintmaterial diskuteras. Om denna boplatserna varit en satellitlokal till Västersjöboplatserna bör det relativt korta avståndet – en dryg mil fågelvägen – ha resulterat i en likartad materialsammansättning. Om Hjälm-sjöboplatserna tillhört den äldre Maglemosekulturen, borde det mobila levnadsmönstret också här ha avspeglats i en total dominans för flintmaterial. Eftersom inga fynd antyder en datering till senare mesolitiska kulturer, bör således Hjälm-sjöboplatserna placeras i yngre Maglemosekultur, dvs. perioden ca 7500–6500 f. Kr.

Bipolär teknologi och kvarts

Norra Skåne innehåller i princip ingen naturlig flinta som kan användas för tillverkning av vapen och verktyg. I moränen ligger enstaka mycket små noder av flinta som utsetts för skador i anslutning till den senaste nedisningen. Nodulerna har oftast frostsprickor, vilket gjort dem helt obrukbara för de finare pilspetstillverkningar som varit av central betydelse under Maglemosekulturens olika skeden. Som tidigare nämnts visar boplatserna vid Västersjön och Rössjön inga spår av kvartsutnyttjande. Hjälm-sjölokaler däremot indikerar en intensiv och även en teknologiskt driven kvartsanvändning.

Bipolär tillslagning innebär för flintans del att även små utjänta rester av tidigare spån- eller avslagskärnor ges fortsatt liv genom att man kan utvinna ytterligare vassa skärvor för exempelvis pilspetsar. Detta förhållande gäller också kvartsen, som vid bipolär tillslagning t.o.m. genererar fler hela avslag än vid annan bearbetning.⁹ En bipolär reduktion förutsätter ett stumt underlag, en städsten eller

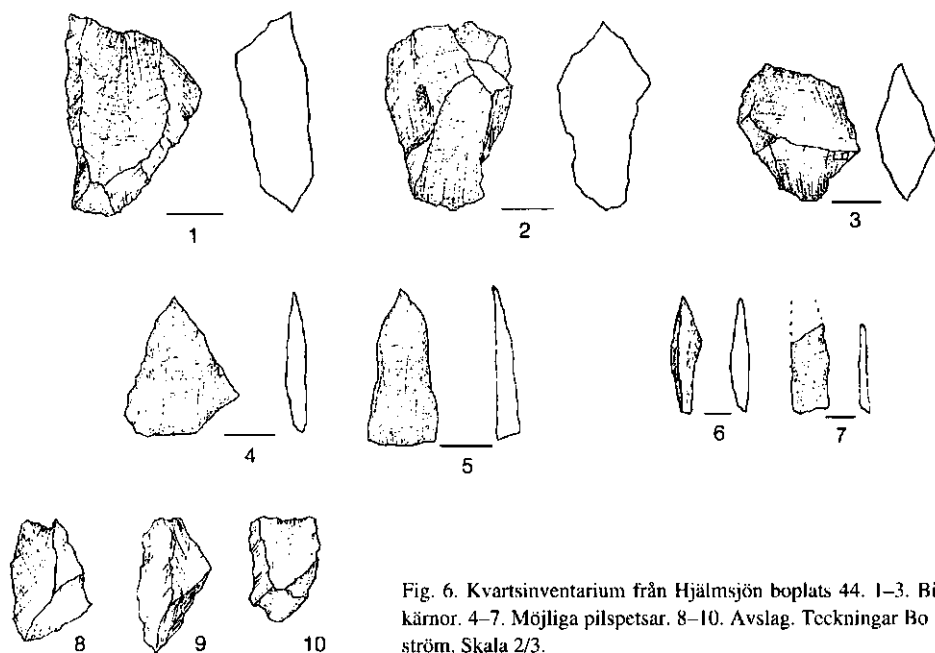

Fig. 6. Kvartsinventarium från Hjälmjön boplats 44. 1-3. Bipolära kärnor. 4-7. Möjliga pilspetsar. 8-10. Avslag. Teckningar Bo Knarrström. Skala 2/3.

berg i dagen, på vilket kärnan vilar.¹⁰ (fig. 5). Denna stenbearbetningsmetod är något som vanligen återfinns i regioner där tillgången på spaltningbara råmaterial är knapp. Mjölkkvartsen t.ex. har samma hårdhetsgrad som flinta, men spaltar sig inte lika generöst. Ofta spricker avslagen i flera delar och att tillverka mer komplexa föremål kräver mycket stor skicklighet. I norrländska material föreligger exempelvis både utsökta mikrospånkärnor och flathuggna spetsar av olika slag.¹¹ Regionala skillnader i kvartsartefakternas kvalitativa utformning bör nog dock i första hand förklaras med skillnader i råmaterialens sammansättning. Dessutom bygger ju ett skickligt hantverk primärt på tillgången av bra stenmaterial.

De kvarts kärnor som påträffades i vår undersökning utgörs helt av bipolärt tillslagna kvartsstycken. Även några av flintorna har bearbetats bipolärt och ger därmed ytterligare indikation på en mycket knapp tillgång på

högkvalitativ flinta. En daterande ledartefakt, ett uppfriskningsavslag från en konisk mikrospånkärna, har vidarebearbetats bipolärt, vilket således kopplar samman flint- och kvarts materialet både stenteknologiskt och kronologiskt. Eftersom bipolära avspaltningar är tämligen oförutsägbara, blir avslagen och följaktligen även utformningen av pilspetsarna inte lika morfologiskt likartade som exempelvis i Danmark och södra Skåne. Därför måste en ökad tolerans för avvikelser i utformning och typologi accepteras tills boplatser med naturvetenskapliga dateringar föreligger. Detta gäller flintmaterial såväl som kvartsmaterial.

Kvartsens komplicerade fraktureringsmönster försvårar föremålsbestämning men även bedömning av de enskilda lokalernas karaktär. Vad gäller Hjälmjöboplatsen visar den relativt höga mängden splitter och avslagsfragment på förekomsten av åtminstone en slagplats. Utgångspunkten för kvartsbear-

betningen har varit både moränmoduler och kvarts från klyft i berg. Den senare kategorin är av högre kvalitet och representerar sannolikt importerat råmaterial, kanske från kvartsutnyttjande grupper i norr där urberget oftare går i dagen. Boplatsen skulle därför kunna tolkas som en sydlig utpost av en småländsk tidigmesolitisk kvartsutnyttjande grupp, för vilka flintan utgjort ett exotiskt inslag.

Slutord

Den nu avslutade omlandsstudien längs väg E4 har sammantaget givit flera överraskande resultat. Det visar sig att norra Skåne utgjort ett centralt område för den tidigmesolitiska Maglemosekulturen i Sydsverige. Mycket stora fyndlokaler kan sättas in i ett system med stora basboplatser och lokaler av tillfällig eller specialiserad karaktär. Nya fyndkategorier är bl.a. de ovan beskrivna stenhackorna. Av stort vetenskapligt intresse är också upptäckten av den första kvartsdominerade boplatsen i Skåne. Med dessa resultat i ryggen går nu stenåldersprojektet in i en ny fas, där regelrätta arkeologiska provundersökningar av våtmarksmiljöer planeras inför vägbygget. Frågeställningar inför och inriktning av undersökningarna kan nu preciseras. Vi börjar få grepp om boplatsernas lokalisering i terrängen och det variationsrika material som kan förväntas.

Noter

- ¹ Karsten, P. & Knarrström, B. 1997 a. Norra Skåne – ett tidigmesolitiskt centrum. *Ale* 1996:4.
- ² Karsten, P. & Knarrström, B. 1997 b. Omlandsstudier. Inventering av stenåldersboplatser. I Wallin, L. et al. *Arkeologisk utredning från Örskelljunga till länsgränsen. Särskild arkeologisk utredning steg 1, väg E4, förbi Örskelljunga (Eket-Vårsjö) och förbi Fagerhult (Vårsjö-Köphult) samt väg 24, delen Bälinge-Västra Spång, Skåne*. UV Syd Rapport 1997:58. Författarna tackar projektledare Lasse Wallin som på alla sätt bistått stenåldersprojektet.
- ³ Gräslund, B. 1962. Skaftålstörsedda spetsredskap av sten. *TOR Vol. VIII*.
- ⁴ Ingstad, H. 1954. *Nunamiut. Blund Alaskas inlandseskinnår*. S. 122. Stockholm.
- ⁵ Knarrström, B. 1997. I Karsten, P. (Red.). *Carpe Scania. Axplock ur Skånes förflutna*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 22.
- ⁶ Knarrström, B., Linderöth, T. & Söderberg, B. 1997. Väg 500. Rapport i manus.
- ⁷ Hulthén, B. 1977. On Ceramic Technology during the Scania Neolithic and Bronze Age. *Theses and Papers in North-European Archaeology* 6. Helsingborg.
- ⁸ Larsson, L. 1978. *Ageröd I: B – Ageröd I: D. A Study of Early Atlantic Settlement in Scania*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. No 12. Lund.
- ⁹ Degn Johansson, A. 1991. *Barmosegruppen. Præboreale hopladsfund i Sydsjælland*. Aarhus.
- ¹⁰ Vang Petersen, P. 1993. *Flint fra Danmarks Oldtid*. Köpenhamn.
- ¹¹ Callahan, E. et al. 1992. Frakturbilder. Kulturhistoriska kommentarer till det säregna sönderfallet vid bearbetningen av kvarts. *TOR, Vol. 24*. Uppsala.
- ¹² Madsen, B. 1986. Nogle taxonomiske og nomenklatoriske bemærkninger til studiet af flintteknologi – eksperimentelt og arkæologisk. *Fjölbnir, Årg. 5. Hæfte 1*. Uppsala.
- ¹³ Holm, L. 1991. *The Use of Stone and Hunting of Reindeer*. *Archaeology and Environment* 12. Umeå.